

8/
566 i

R. KLAUSTIŅŠ

POETIKA

PAMATSKOLĀM

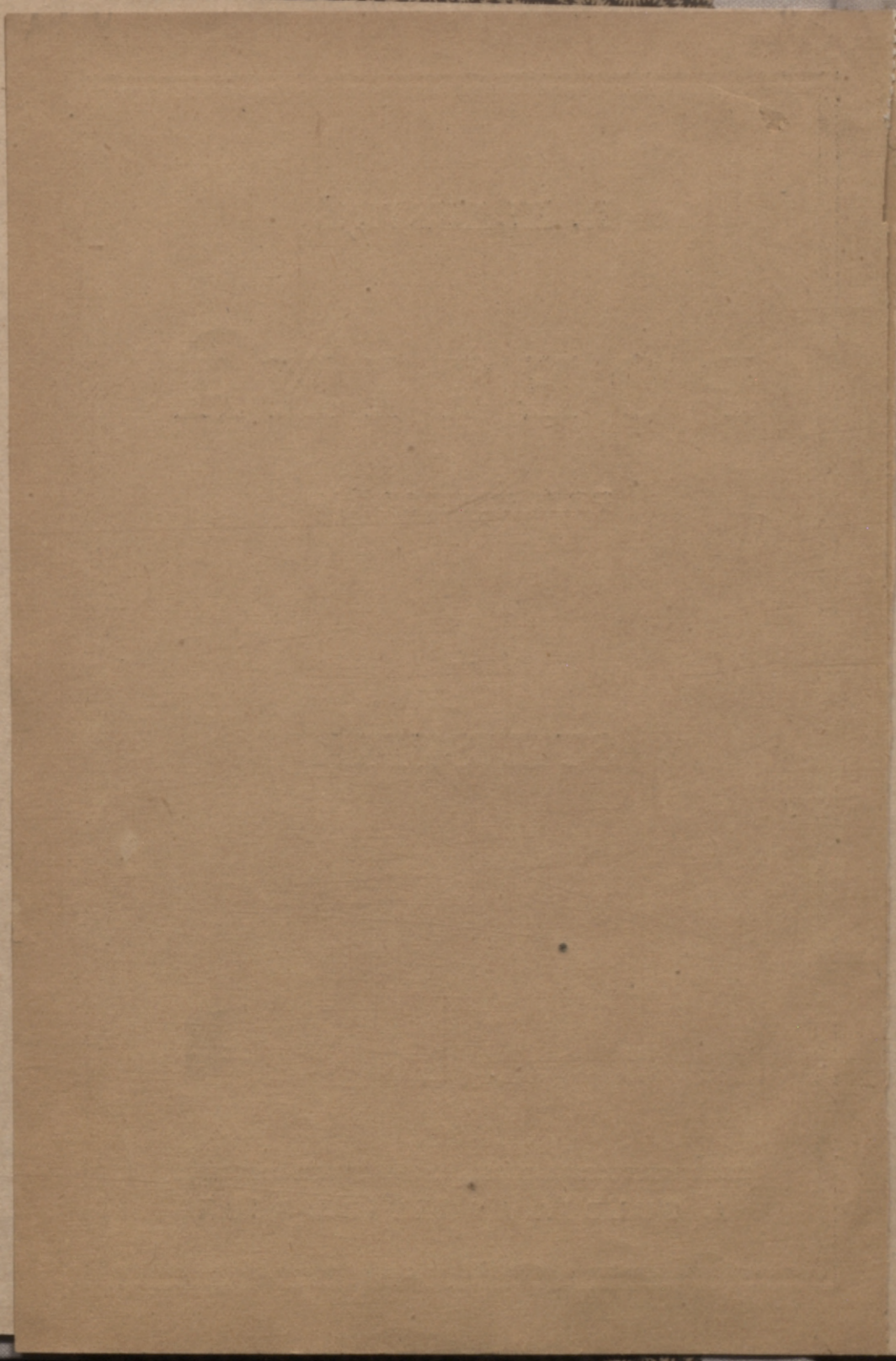
I

STILISTIKA

1925.

A. GULBJA APĢĀDĪBĀ, RĪGĀ

5 B 1
8
L 203

R. KLAUSTIŅŠ

POETIKA

PAMATSKOLĀM

I

STILISTIKA

1925.

A. GULBJA APĢĀDĪBĀ, RĪGĀ

L-2
R-1

Vija Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

70-71.001 ✓

A. Gulbja grāmatu spiestuve, Rīgā, Ausekļa ielā 9.

I. Ko māca mums poetika jeb dzejas teorija.

Poetika māca, kā cēlušies un attīstījušies dažādi sacerējumu veidi: daiņas, pasakas, teikas, garīgās un laicīgās dziesmas, stāsti, romāni, dramatas. Poetika nošķirama no rakstniecības vēstures. Poetika neapcerē, kā vēsture, katru atsevišķu rakstnieka darbus kopā, nemin viņa dzīves gaitu un laiku, kad tas darbojies, bet apskata no katru tikai vienu veidu, vai dzejoļus, vai stāstus, vai dramatas, savieno tos vienkop, izpēta un apraksta, pēc kādiem likumiem tie sacerami. Poetikai jāņem vērā netik latvju rakstnieku, bet arī citu tautu slavenākie darbi, no kuriem tautas rakstnieki mācījušies. Poetika apcerē netik dzejiskus, bet arī zinātniskus sacerējumus, rāidāma, kādā kārtā nošķirama dzeja no prozas.

Poetika pieskaita dzejai visus skandinātā vai neskandinātā dzejas valodā sacerētus darbus, dzejoļus, poēmas, baladas, stāstus, noveles, romānus, dramatas, turpretim rakstus par vēsturi, ģeografiju, valodniecību, matematiku, tehniku skaidrai jeb zinātniskai prozai.

Tāds sacerējumu nodalījums dibināts cilvēka gara pamata spējās 1) prāta un 2) jūtu darbībā. Dzejas sacerējumus apskata poetika jeb dzejas teorija, zinātnes ražojumus — prozas teorija.

II. Mācība par dzejas izteiksmes līdzekļiem jeb stilistika.

1. **Stils.** Katram laikmetam un rakstniekam piemīt kopējs, zīmīgs izteiksmes veids, ko dēvējam par stilu. Stilā pazīstam laikmetus un tā pārstāvjus. Droši uzminēsim daiņu, pasaku, teiku stilu, 17 un 18. g. simteņa laicīgās un garīgās dziesmas stilu, Pumpura, Ausekļa, Poruka, Raiņa, Skalbes jūsmu stilu, Kaudzītes, Doku Atta, Deglava īstenās dzīves tēlojumu stilu.

Vārds stils cēlies no rakstāmā irbuļa nosaukuma, grieķiski stilos, kam viens gals, ar kuŗu rakstīja, smaīls, otrs plakani truls, ar kuŗu vaskotā dēlitē nepareizi rakstīto dzēsa

un nolīdzināja. „Grozi irbuliņu!“ tāds lielo senlaiku rakstu mākslinieku pamata likums: „labo, gludini, apstrādā valodu, lai izvēlētu istos vārdus, domas izteiktu pareizi, skaidri un daiļi!“ Tā tiešām liela māksla, kas mums visiem spēkiem iegūstama. Tāpēc rakstāmais irbuliņš ieguvis tādu nozīmi, ka devis savu nosaukumu visai valodas izteiksmei, *stila m* (metonimija).

2. **Stilistika, etimoloģija un sintakse** cieti vienotas savā starpā. Kas grib dzejas stilā ietērt jūsmas vai domas, tam vispirmā kārtā teicami jāpārzin gramatika, etimoloģija un sintakse. Krietnam rakstniekam jeb stilistam jāprot izvēlēt vārdu šķiras, locījumi, laiks, divdabji, lai sasniegtu stila pareizību. Krietnam stilistam jāprot ar lielu maņu un apziņu lietot istā vārdu kārtība teikumā, vārdu saskaņojums, jāprot lietot mākslas nolūkiem īsi un gaŗi, pilni un nepilni teikumi. Stilistika dibināma gramatikas, t. i. etimoloģijas un sintakses likumos. Katrs stila iztīrājums atkārtoti un padziļina gramatikas izpratni.

III. Figuras.

1. **Izsaukums.** Tiklīdz dzīvē sajūtam sāpes, briesmas, pavēlam, aicinājam, sveicinam, lietojam dažādus izsaukumus, sajūtuma skaņas, izsaukuma teikumus. Ja stilists ar nodomu izlieto izsaukumus un izsaukuma teikumus, lai izteiktu un citiem iedvēstu savas jūtas, viņš lieto *izsaukuma figuru*, piemēram: Rīga dimd! Rīga dimd!

2. **Ievaicājumi.** Ja rakstnieks neziņā un uztraukumā pats vaicā un atbild, tas lieto ievaicājuma figuru, piem.: Kas to Rīgu dimdināja? Dziedātājs pats atbild: Vidzemnieku sūra vara u. t. t.

3. **Uzruna.** Ja izsaukuma un ievaicājuma figurā minam kādu personu vai lietu, kas nav klāt, lietojam *uzrunas figuru*, piem.: Kur tu teci, kur tu teci, gailīti manu! Salikdami vairāk uzrunas figuras gaŗākā dziesmā, lietojam dainās iemīļoto un skaisto *sarunas figuru*, piem.: Kur tad tu nu biji, āzīti manu! Daudz tautai tikamo dainu salikts vienās *sarunas figurās*.

4. **Atkārtojums.** Pūlēdamies stipri izteikt jūtas un sarīcēt lasītāju vai klausītāju, stilists atkārtoti zīmīgus un svarīgus vārdus, īsus teikumus vai to daļas paņēmienu sākumā, vidū vai beigās, piem.: Rīga dimd! Rīga dimd! Atkārtotas divas izsaukuma figuras.

- 1) Tēvam auga rudzi, mieži,
Stallī daiļi kumeliņi,
Stallī daiļi kumeliņi
Ciemā daiļa līgaviņa.
- 2) Lai es braucu kur braukdamis,
Irbes guļ ceļmalā,
Irbes guļ ceļmalā,
Baida manu kumeliņu,
Baida manu kumeliņu,
Dauza manas kamaniņas. u. t. t.

Atkārtojuma figura stiprina atmiņu. Izteicīgi salikts atkārtojums palīdz atminēt reizes dzirdējumā 50 un vairāk rindu gaŗas daiņas.

5. **Kāpinājums.** Katrā daiņā, pasakā, stāstā vai dramā, lai saistītu lasītāja uzmanību, kāpināta notikumu, jūsmu vai darbības gaita. Ja stilists ietver kāpinājumu īsos vārdos un uzskatāmā formā, viņš lieto kāpinājuma figuru, piem., pasakā trīskārtējo ciņas kāpinājumu: Velniem no trim, sešām, deviņām galvām trijos paņēmiēnos galvas nocērtamas. Kāpinājumu nedrīkst pārāk stiept.

6. **Pārspilējums (hiperbola).** Sarunas valodā bieži izsakam pārspilējumus lielā priekā, laimē, īsteni dūsmās. To attaisno vienīgi runātāja uztraukums. Pārspilētus vārdus un izteiciēnus ar ziņu lieto pārspilējuma figurās, piem.: 1) Visapkārt smilšu kalni, pati Rīga ūdenī; 2) Naudas mātē, tā pazina, tā apbēra sudrabiņu. Daiņa mīl jocīgas pārspilējuma figūras:

Re, kur vīrs, kam ir vara,
Kas ar varu lielījās:
Rīgu nesa saujiņā,
Jelgaviņu padusē!

7. **Zobgalības un izsmiekla figūras.** Dzīvē mīlamus un tuvus cilvēkus labā prātā zobojaņ, negribēdami aizvainot. Tādā gadījumā vārdam dodam pretēju nozīmi, piemēram: Ak, gudrā galviņa, tev ausis jō dienas gaŗākas aug, t. i. tu runā aizvien muļķīgāki (ironija, ironisks izteiciēns). Tādā kārtā tauta labā prātā mēdz zobot jeb ironizēt.

Piemēri: 1) Šīs sētiņas meitiņām
Dvieļus austi nevajaga:
Dzirneklīši noauduši
Gar visām sienmalām.

Tieši dzēligi dusmu, nicinājuma jeb sarkastiski izteicieni (sarkasms):

Mazi mazi tie puisīši,
Kā tie rudzu dunduriši:
Pie kumeļa trepes lika,
Pie arkliņa pakāpienus.

8. **Pretstatījums.** Katrā solī ikdienas dzīvē sastapsim dažādus pretstatus: labs un ļauns, cēls un zems, patiess un nepatiess, taisns un netaisns. Pretstatos meklējamas saknes cīņām, domu starpībām un nesaskaņām. Pretējas krāsas padara lietas uzskatāmas: tās krīt acīs, noliktas kā uz delnas. Ja rakstnieks īsos vārdos un pārskatāmos teikumos notēlo pretējus skatus, cilvēkus un lietas, viņš lieto pretstatījuma figuru, piem., Raiņa:

Jau saule riet, — ak ātri riet,
Un augšā nakts un bailes iet ...
Ja, riet gan, riet — bet tomēr reiz aust:
Staru pātagām nakti šaust.

9. **Piegleznojums jeb paralelisms.** Lai īsos vārdos un acīs krītošos teikumos nogleznotu cilvēku, viņa darbus un tikumus, daiņa salīdzinājumam bieži lieto smalki izmeklētas dabas glezniņas, vienkāršas uzskatāmas dabas parādības. Tādā nolūkā daiņās lietotas piegleznojuma jeb paralelisma figuras; piem.:

Koši zied atmatiņa
Sikajās puķītēs;
Tā ziedēs mūs' māsiņa
Sikajā sudrabā.

Rakstnieki retāki lieto paralelismus.

10. **Kāda figurām nozīme.** Figuras strauji savilpo lasītāja jūtas, spārno fantaziju. Tās varens, bet bīstams ierocis stilista rokās. Figuras visbiežāki lieto sarunas valodā, pavadot tās vaibstiem un mājieniem. Figuras atstāj iespaidu, aizrauj, satric. Runātāji labprāt izlieto runas (retoriskās) figuras, lai vadītu un iedvesmētu lielu ļaužu masu. Pārmērīgi lietotas figuras apnīk, apriebj, ja stilists pats nav savos vārdos īsti pārliecināts. Tādā gadījumā figuras kļūst tukšas, melīgas skaņas. Jaunākie rakstnieki lieto figuras ar lielu apdomu un kautribu. Tikai Aspazija un Plūdons reizēm figuras pārmērīgi lietojuši. Īsti daiļi, pilnīgi un bagātīgi figuru piemēri atrodami vientiesīgā, nemākslotā tautas dzejā.

IV. Tropi.

Kā dzīvas lietas, vārdi vairojas, mainās nozīmē, samistrojas, saaug saliktepos, novecojas un mirst. Valoda dzīvo, attīstās, izplatās kopā ar augošiem tautas spēkiem, tāpat ar tautu nikst un mirst. Mežonim jāiztiek ar dažiem desmit vārdiem, vienkāršam cilvēkam ar dažiem simtiem. Turpretim attīstīto tautu valodā saskaitīsim 50.000—70.000 vārdus, no kuriem mācītie tautas locekļi lieto tikai dažus tūkstošus.

Kādā kārtā no dažiem simtiem vārdu laika strāvā savairojies tāds milzums vārdu, kurus pat attīstīts cilvēks nespēj paturēt?

Tauta neizdomā jaunus vārdus, bet atvasina tos no vecām vārdu saknēm, saliek saliktepos, pieliek apzīmētājus, lai iztaisītu vajadzīgus izteicienus.

Vārdus un izteicienus vairojam ar valodas un dzejas tropiem. Kā vārdi mums acu priekšā dzimst, aug, vairojas, pārvēršas, to vislabāki apjautīsim ievērojamā vārdā „galva”.

1. „Galva” kā metafora, sinekdocha, metonimija.

Metafora	Sinekdocha	Metonimija
ģimenes galva	nolikt galvu kautiņā, kara laukā, uz tēvu zemes robežām = mirt.	pazaudēt galvu kautiņā, briesmās, bēdās, izmisumā = apmulst
pilsētas galva		
miesta galva	3 galvas pie galda = 3 lieli	noliekt galvu = zemoties
bandas galva		kratīt galvu = šaubīties
cukura galva	3 galviņas pie galda = 3 bērni	pamāt, paklanīt galvu = sveicināt
kāpostu galva		
kolonas galva	mīlās galviņas = mīlie bērniņi	pieglauzt galvu = mīlīnāties
demonstrantu galva	galvu likt kīlām = ar visu miesu apgalvot, apliecināt	galvu augsti nēsāt = drosmi rādīt, lepnoties
demonstrācijas galva	uz galvām dalīt = uz cilvēkiem	galvu mākonos sliet = augstprātību rādīt
	nav, kur galvu likt = pašam piemesties.	nokārt galvu = bēdāties
	gudra galva = gudriņi vai muļķis	galvu saķert rokās = izmīst
		galvā ķerts = prātā jūcis
		galvu sagrozīt = apmulsināt

2. **Metafora.** Iepriekšējā tabelē rādīts, kā vārds zarojies un audzis uz visām pusēm līdzīgi kokam. Ģimenes galva ir

tēvs, pilsētas galva — pilsētas priekšnieks, bandas, demonstrantu galva — vadonis. Ja ģimenes, pilsētas, miestu, organizācijas dzīvē kāds cilvēks iegūst lielu svaru, kļūst vadonis un likteņa lēmējs, to dēvējam par galvu, kaut pilsētai, miestam un organizācijai galvas parazītā nozīmē nemaz nevar būt. „Galvu“ vadoņa vietā lieto uz līdzības un nozīmes pamata: galva valda rokas, kājas, visus locekļus; pilsētas, miesta galva — visus iedzīvotājus. Tas pirmais metaforas veids — metafora uz nozīmes pamata.

Kāpostam nemaz nav galvas, tik cieti saritinātu, sulīgu lapu apaļš kamols, kas aug, kā cilvēka galva kaklā, kacena galā. Tas pats būtu sakāms par cukura galvu. Tas otrs veids — metafora uz ārējās formas pamata.

Trešais veids — metafora uz krāsas pamata: dziest blāzmas zieds, mirdz druvu zelts, mēness sudrabs, zib putu gredzeni, putu pilītes (Skalbe), spīguļo dimanta rasa u. t. t.

Ceturtais metaforas veids uz darbības pamata: saule, mēness lec un noiet, zvaigznes dziest, vējš pūš, pērkons spēr, Daugava vaid un krāc (Auseklis), mežs klusē, zeme snauž, nakts nolaižas, laiks aiztek, rīts atnāk u. t. t.

Metaforas četrējādas: 1) nozīmes, 2) formas, 3) krāsas un 4) darbības metaforas. Metaforas ir tropi un dibināmas vienādā nozīmē, formā, krāsā un darbībā.

3. **Kāda nozīme valodas un dzejas metaforām?** Tabeļē minētās metaforas ir valodas metaforas. Tās mēs tik ilgi pieraduši katrā vārda galā lietot, bez domām un jūtām izteikt, ka viņas galīgi zaudējušas dzejas spēku. Ik dienas vienaldzīgi izsakām: pilsētas galva, kāpostu galva, saule, mēness lec, vējš pūš... Valodas metaforas vairo vārdus un izteicienus, padara valodu kuplāku, bagātāku zīmīgiem un daļiem vārdiem un izteicieniem.

Turpretim dzejas jeb stila metaforas jaunas, spīgtas, oriģinalas, kas glabā lielu domu un jūsmu spēku, ko lasītāji aizvien no jauna pārdzīvojam.

Daiņās un pasakās metaforas ļoti retas. Tautas dzejas metaforas meklējamas sakāmos vārdos un mīklās, kas visas metaforiskas. Lai pieminam vien, cik grūti mīklas mināmas, cik interesantas, aizrāvīgas tās. Lai pieminam vien, cik grūti sakāmi vārdi īstā reizē un vietā pielietojami.

No jaunākiem rakstniekiem daiļākās metaforas sacerējuši Auseklis, Rainis, Skalbe, Plūdonis, bet sevišķi Fr. Bārda, kam dažos dzejoļos tās desmitiem skaitāmas.

4. **Sinekdocha.** Tabelē minētas valodas sinekdochas: varonis nolīcis galvu uz tēvu zemes robežām, nolīcis galvu kaŗa kautiņā — varonis kritis un miris kaŗa laukā. Pie galda sēd trīs lielas, trīs mazas galvas — trīs pieauguši, trīs bērni u. t. t. Valodas sinekdochas ļoti uzskatāmas, acīs krītošas. To varam vēl vairāk teikt par dzejas jeb stila sinekdochām, tāpēc ka tās mazāk apraztas un vēl vairāk pārsteidz, piem. Plūdonis: Guļ bēdu dzimtas atspāids vienīgais, ko nāves žaunās milzu vilnis rijis. Vienkāršā valodā tas nozīmē: zvejnieks jūrā noslīcis. Daļas nosaukums „vilnis“ jūŗas vietā. Visa cilvēce dodas spoŗai nākotnei pretim. Vienkāršos vārdos: moŗākā cilvēku daļa cīnās pēc spoŗas nākotnes. Visuma nosaukums daļas vietā. Vienā un otrā gadījumā iespaids kļūst jo cildens.

Sinekdocha ir valodas un dzejas tropi, kas spilgtu daļas nosaukumu liek visuma vietā vai otrādi.

5. **Metonimija.** Metonimija, kam lielākā nozīme valodas un dzejas spēkā, notēlo aplēpto dvēseles darbību redzamās, tautstamās, spriganās ārējās parādībās. Stāsta varonis saķeŗ galvu rokās — nezīn, ko teikt, ko darīt, tāpēc ka galva izmisumā draud vai plīst... Bēdās cilvēks nokar galvu, sveicinādams pamāj galvu u. t. t.

Skaistas, bet retāk lietojamas metonimijas šādos gadījumos: 1) trauks satura vietā (izdzer glāzi), 2) ierocis darītāja vietā (izkaps grieŗ zāli), 3) rakstnieks darba vietā (lasu Veidenbaumu), 4) materiāls lietas vietā (Zidā un samtā tev' ietēŗpšu, māt! Plūdonis) u. t. t.

Metonimija ir tropi, kas liek ārējās uzskatāmās parādības nosaukumu iekšējā satura vietā.

6. **Kāds kopējs sakars metaforai, sinekdochai, metonimijai.**

1) Trīs pamata tropi ir attiecināti vārdi, kam līdzība vai tuvs sakars ar attēlojamām lietām.

2) Tropi padara tēlojumu uzskatāmu, interesantu un aizrāvīgu.

3) Tropi piespieŗ lasītāju spēcīgi lidzi just, domāt un darboties.

Trīs pamata tropi nošķirami savā starpā tādā kārtā:

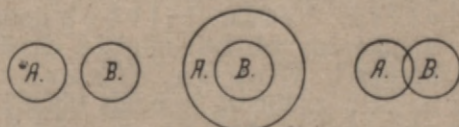
1) Metafora dibināta vienādā nozīmē, krāsā, formā un darbībā, kamēr salīdzināmās lietas un priekšmeti paliek tāli viens no otra projām: kāposta (B) un cilvēka galva (A).

2) Sinekdochai cieta kopība: daļa ņemta visumam, visums — daļai: galva nost (B) — cilvēks mirst (A); tauta apraud ka-reivju nāvi — apzinīgie laudis žēlo kritušos.

3) Metonimija pieskaņas notēlojamam priekšmetam: noliec galvu vareņo priekšā (B) — zemojas (A).

Grafiskās shēmas

Metaforai   Sinekdochai   Metonimijai

V. Kā rakstnieks domā un tēlo līdzībās.

Salīdzinājums, alegorija, personifikācija.

Laikā lieli un mazi, mācīti un nemācīti, viegli un lēti uzņemtu prātā un sirdī kādas teicamas domas, rakstnieki, prātnieki un gudrajie mēdz runāt līdzībās. Vistuvākās, vienkāršās lietās iedzejo dziļu un grūti aptveramu saturu. Tā viņi savieno daili un gudrību, ko izteic vispirms tropos. Tādi pamēmiēni ir paplašināti un padziļināti tropi: **alegorija un personifikācija.**

1. **Salīdzinājums.** Ja salīdzinājums izteikts vienā vārdā, tas teikuma loceklis. Tikai salīdzinājumā nestāv, kā metaforā, viens vārds otra vietā, bet abi blakām, piem., salīdzinājumi: vīrs kā ozols, tautu dēli kā ozoli, tautu meitas kā liepas. Tauta dzied par liepām lejā un ozoliem kalnā, kas liepām klanijušies. Tā būs jau metafora. Vienkāršs salīdzinājums ir tāds paņēmiens, kurā abi salīdzināmie priekšmeti likti viens otram blakus un izteikti divos vārdos.

Paplašinādami vienkāršu salīdzinājumu tēlojumā, skatā, sacerēsīm veselu gleznu, kas reizēm sasniedz lielu dailes spēku, piemēram Esenberga salīdzinājums:

Glauzdamies pie debestiņas,
It kā bērns pie māmuļiņas,
Sniega balts mākonīt's
Peld no lēna vēja dzīts.

Divas līdztekus parādības, tuvākā mātes un bērna glāstu glezna maigi un mīli notēlo svešāko un tālāko debess parādību. Tas ir paralelisms, tik formāli ar salīdzinājuma saikli (kā, it kā, nekā, līdzīgi) saistīts.

2. **Alegorija** ir līdzība. Katram, kas lasījis un apcerējis kādu Kristus līdzību, lēti aptvert tās būtību un nozīmi. Kādu grūti apjauzamu tikumības un dzīves jautājumu Kristus uzskatāmi notēlo stāstīnā par sējēju, zvejnieku, sinepju graudiņu, iejāvu un maizes mīklu. Grūti apjauzamas lietas tēlotas nolūkā, lai pamācītu. Līdzība citādi tulkojama un izprotama, nekā vārdi tieši izteic.

Alegorijā „Mans namiņš“ Skalde daiļi tēlo skumjas jaunības cīņības, kad dzīve grima ikdienas purvā, nabadzībā un prastībā, kaut acis meklēja spožu nākotni, skatīja baltus laimes ceļus un ausis dzirdēja jaunības dziesmas. Katrs vārds alegorijā ir metafora. Galvenā loma pieder darbības metaforām, kas izteic notikumu gaitu. Alegorija ir līdzība, darbības metaforās dibināts stāstīnš, kas nedzīvu lietu tēlojumā satur citādi iztulkojamās domas. Alegorija cenšas bieži pamācīt, piem., fabulā.

3. **Personifikācija** ir tāds metaforisks paņēmieni vai stāstīnš, kas nedzīvas lietas iztēlo kā dzīvus cilvēkus, **personas**. Personifikācija aptver lielāku tēlojumu, vienu vai vairāk notikumu, kas savā starpā saistīti personifikācijas metaforām. Plūdonis meža klusumu pusdienā notēlojis divaini daiļā meža dievē, kas dažādi darbojas: stāv sūnu akmenī, pakreš matus, aicina putnus, ēdina, uzdzied diendziesas dziesmiņu, līdz pusdienas veļu stundā visi iemieg. Tiklīdz biklais veļu brīdis beidzas, dzejas sapnis kļūst zaļa zāle... Personifikācijā daudz darbības metaforu, lai notikumu dzīvi notēlotu, personificētu.

Personifikācijai nav pamācības, bet skaidri dailes un dzejas izteiksmes nolūki. Tāpēc jaunākos rakstos atronam vairāk personifikāciju, vecākos — alegoriju.

VI. Epitets.

Lai lietas spilgtāki notēlotu, sarunas valoda un tautas dzeja lieto īpašus apzīmētājus, ko stilistikā dēvē par epitetiem. Epitetam jānoraksturo lieta vienā vai pāris vārdos. Epitets nespēj uzskaitīt visas galvenās īpašības, bet izvēlē vienīgi spilgtākās, raksturīgākās un noderīgākās, kas aizrauj lasītāju vai klausītāju, piemēram, Poruka epiteti: Sudrabaina debess mala nogrimst tumšā, klusā silā. Vakara aina noraksturota gleznu epitetiem, kas nostādīti pretstatā, lai pacildinātu iespaidu. Jūsmu epitets „klusā“ izteic skumīgo un vakara vientulības nojausmu.

Liela daļa epitetu rakstnieku darbos aizgūti no tautas valodas un dzejas. Piemēri meklējami lasāmās grāmatas Nr. 153 I. un II. Aizsaules epitetus bieži lieto jaunākie rakstnieki, sevišķi Rainis, Plūdonis, Skalbe. Tie ļoti daiļi un tikami.

Daiņās bieži sastapsim pielikto epitetus, kas, līdzās tautas epitetiem, pastāvīgi lietoti.

Epitets un apzīmētājs.

Apzīmētājs nošķir vienu lietu no otras, piemēram, labs un balts papīrs norobežots no slihta un netīra. Ja daiņa dzied: Mana balta māmuliņa cietu miegu iemīgusi, tā lieto epitetu, kas noraksturo un pacildina mīlo mirēju.

Epiteti iedalāmi 1) gleznu un 2) jūsmu epitetos, piem., 1) Zili melli dūmi kūpa un 2) Aijā, manu sūru dienu!

Krāšņus epitetus paretam sastopam mūsu rakstos, tāpēc ka tie prasa lielu iejūsmas spēku un izteiksmes veiksmi. Piemērus sameklēsim Ausekļa, Poruka, Raiņa un Skalbes rakstos. Istenības aprakstītāji lieto vairāk gleznu, jūsmotāji, romantiķi, vairāk jūsmu epitetus.

Epitets ir tāds apzīmētājs, kas spilgti un zīmīgi noraksturo lietas izskatu un būtību vai izteic cildenu jūsmu.

VII. Metrika un ritmika.

Figuras un tropi valdzina lasītāju ar domu un jūtu saturu. Izteiktam un lasītam vārdam pievienojas valodas ska-

ņas, kas kairina ausis un savilņo dvēseli. Saklausījuši nesaprotamā valodā izteiktus vārdus, tūlī spējam pateikt, vai skaņas mums patīkamas vai nepatīkamas. Valodas daiļskanība atkarājas no patskaņiem un līdzskaņiem. Bagātīgi patskaņi, stieptie, laužtie, grūztie un diftongi padara valodu daiļskanīgu. Ideāli daiļi skanētu valoda, ja katram līdzskanīam sekotu patskanis. Latvietis pazaudējis patskaņus galotnēs, kas leišu valodā vēl palikušas pilnskanīgas, piem. leit. tēvas — latv. tēvs, leit. dēlas — dēls. Tāpēc izrunā viņš čupotu patskaņu galotnēs, piem., katrs, mundrs, stingrs, iesprauž patskani „i“, kaut etimoloģija tādu rakstību pagalam noliedz. Divu patskaņu starpā latvietis labprāt iesprauž līdzskani, piem. Maria — Marija, Australia — Australija.

Tāpēc runādami un rakstīdami lai lūkojam izvēlēties tādus vārdus un izteicienus, kas bagāti patskaņiem, jauki piekļaujās muzikalai dzirdei, nekļūst vienmuļīgi, bet maina patskaņus un līdzskaņus.

1. **Skaņu atdarinājums.** Tauta labprāt atdarina skaņas varenas dabas parādības, sevišķi darbības, piem., pēr-kons grauž, jūra šņāc un krāc, mežs šalc, ūdens burbulē, zeme dimd, sēkla digdama knit, uguns sprakš un sprēgā, lapas čaukst un čab u. t. t. Skaņu atdarinājumus mākslas dzeja izlieto daždien kā izteiksmes līdzekli. Skaņu atdarinājumā Plūdons īstais meistars, piem., ... un ripu ripām rit aiz rata rats: tik pa taku, blaku, blaku!... Atdarināta dzelzceļa ratu rīboņa.

2. **Aliterācija un asonance.** Paretam daiņā saskandināts vairāk vārdos viens patskanis, piem., pazīstamā rindiņa: rīti rīti rīta rasa pa ozola lapiņām. Tādu līdzskaņa burta (= latin. lītera) saskandinājumu dēvējam par aliterāciju. Iespāids kļūst lielāks, ja līdzskanīam pieskaņo vēl patskani. Pieskanota patskaņa paņēmienu saucam par asonanci. Skaņu atdarinājums dibināts aliterācijā, asonancē vai abās kopā. Plūdoņa 1) aliterācija un 2) asonance: 1) Peld melnā tumsā melnas mēmas laivas; 2) Baigi kļāigā izbaidētās kaijas. Salikts atdarinājums: rīti rīti rīta rasa, kur „r“ aliterācijā, „i“ asonancē.

3. **Kas ritms īstēni ir?** Ritms ir kāda motīva vai darbības atkārtojums noteiktos laika sprīžos. Ritmā skan muzika, ritmā dzied dziesmu, dejo, jēt kara vīri; ritmā skan šūplu, malēju, kūlēju, pāļu dzinēju dziesma. Ritms atvieglo kopējo darbu.

4. **Pantmērs.** Kas muzikā un dziesmā takts, tas dzejā — pantmērs. Pantmērs mēro un skaita ritmiskās, t. i. uzsvērtās un neuzsvērtās zilbes. Katrai uzsvērtai zilbei iet līdz viena vai divi neuzsvērtās.

5. **Trochajs** ir divzīlāju pantmērs, kam pirmā zilbe uzsvērtā, otrā — neuzsvērtā, piemēram Hugenberģera trochaji:

1. Pogā | klusā | ievu | krūmā
2. Lakstī|gala | mīlīga!
3. Nakts ir | silta, | tumša, | drūma,
4. Salda | tava | dziesmiņa.

Pantmērs.	Ritms.
1. / u, / u, / u, / u	1. / u u u / u u u
2. / u, / u, / u, /	2. / u u u / u u
3. / u, / u, / u, / u	3. / u u u / u u u
4. / u, / u, / u, /	4. / u u u / u u

Minētā Hugenberģera dziesmiņas rindā četras trochaju pēdas, katra pirmā uzsvērtā, otra neuzsvērtā. Divas pēdas nepilnas. Tie četrpēdu vai četrpēdīgie trochaji.

6. **Jamb**s ir divzīlāju pantmērs, kam pirmā neuzsvērtā, otrā uzsvērtā zilbe, piemēram Pumpura:

1. Iman|ta nel|vaid miris,
2. Viņš| tikai ap|burts klus',
3. Nō dar|boša'nās rimis
4. Zem Zilā| kalna dus.

Pantmērs.	Ritms.
1. u /, u /, u /, u	1. u / u u u / u
2. u /, u /, u /,	2. u / u u u /
3. u /, u /, u /, u	3. u / u u u / u
4. u /, u /, u /,	4. u / u u u /

Pumpura „Imanta“ saskandināts četr- un trīspēdu jambos. Trochaji ir vieglāki, piemīlīgāki un maigāki, jambi straujāki, nopietnāki. Grieķu valodā trochajs nozīmē gājēju, kritēju, jamps — lēcēju. Tas sevišķi sakāms par daudzpēdu vai daudzpēdīgu jambu, piem.: Veidenbauma piecpēdu jambi:

Kā gulbji balti pa|debe|ši iet|...
 Tiem vē|lētos| es līdz| tā|li skriet|
 Tur tā|lumā,| kur zie|mas ne|pazīst,|
 Kur ro|zes mū|žam zied| un ne|novist. |

7. **Daktilis** ir trīszilbju pantmērs, kam pirmā zilbe uzsvērtā, divas pēdējās neuzsvērtas, piemēram Hugenberģera šūpuļa dziesma:

1. Eņģ'li no|debesīm,| daiļi kā|tu,
2. Uzsmaida|tevim ap|šūpuliņu.
3. Turpmāk gan|arī tie|nolidinās,
4. Bet tikai|noslaucīs|asariņas.

Pantmērs.	Ritms.
1. / u u, / u u, / u u, /	1. / u u u u u / u u u
2. / u u, / u u, / u u, /	2. / u u u u u / u u u
3. / u u, / u u, / u u, /	3. / u u u u u / u u u
4. / u u, / u u, / u u, /	4. u u u / u u / u u u

Daktilis lēns, maigs, plašs, stāstāmais pantmērs, kurā sakandināmas stāstu dziesmas (epika, episkais pantmērs).

8. **Amfibrachijs** ir trīszilbju pantmērs, kam vidējā zilbe uzsvērtā, piemēram Ausekļa amfibrachijs:

1. Kā Dauga|va vaida|un bangas|kā krāc!
2. Kā Staburags asa|ras rauda!
3. Kā ozoli|piekra|stē briesmi|gi šņac!
4. Tur dievi|un sentē|vi gauda.

Pantmērs.	Ritms.
1. u / u, u / u, u / u, u /	1. u / u u u u u / u u u
2. u / u, u / u, u / u	2. u / u u u u u / u
3. u / u, u / u, u / u, u /	3. u / u u u u u / u u u
4. u / u, u / u, u / u	4. u / u u u u u / u

Piemērs sakandināts četr- un trīspēdu amfibrachijos. Amfibrachijs līgans, sapņaini daiļs un spēcīgs pantmērs, kurā sakandina brīnišķas teikas, balades, baigus sapņus un rēģus, piem., Raiņa „Senatne“.

9. **Anapests** ir trīszilbju pantmērs, kam pēdējā zilbe uzsvērtā, divas pirmās neuzsvērtas, piem., Kēniņa dzimtenes dziesma:

1. Mana dzim|tene mī|ļa redz saul|lītes maz.|
2. Viņas tērps |nav vis saul|staru lie|smas.
3. Mana dzim|tene sēr|diene, no|males bērns,|
4. Kur lai nem|viņa gal|viļu dzielsmas?

Pantmērs.

Ritms.

1. uu /, uu /, uu /, uu /, 2. uu /, uu /, uu /, u 3. uu /, uu /, uu /, uu /, 4. uu /, uu /, uu /, u	1. uuúuu / uuúuu / 2. uu / uuúuu / u 3. uuúuu / uuúuu / 4. uu / uuúuu / u

Dziesma saskandināta četrpēdu anapestos. Anapests, pretēji lēniem un maigiem daktiliem, pats straujākais un aizrāvīgais pantmērs. Latviešu dabai un valodai tas neparazts un tāpēc mūsu rakstos gaužām reti sastopams.

10. Pantmērs un viņa pēdas. Vieglos un rotaļīgos dzejoļos pēdu un zilbju skaits visai aprobežots, piem., rotaļu, bērnu, šūpuļa, dejas dziesmās, kur apdziedāta vienkārša un žīgla darbība, kas rit līdztekus ātram pantmēram un ritmam. Apdziedot sarežģītas lietas un notikumus, jālieto plašāks pēdu un zilbju skaits. Parazti sastopam dzejā 1—6 pēdas, 12—18 zilbes. Kas pāri par to, nav lāgā ausij, nedz dvēselei saņemams.

11. Pantmērs un ritms. Neviena dzejoļa nespējam pantmērā izlasīt, tāpēc ka sīkās un mechaniskās pantmēra pēdas kavē brīvo jūsmu un domu lidojumu. Brīvi lasīdami vai deklamēdami mēs uzsveram svarīgākos vārdus, liekam galvenos uzsvarus jeb akcentus zīmīgāko vārdu saknēs. Nenozīmīgākie vārdi paliek vieglās zilbēs vai dabū palīga uzsvaru jeb akcentu. Brīvi lasot un deklamējot stiprāki izrunājami galvenie, lēnāki palīga uzsvari. Ritms izteic tieši mūsu jūtu savilņojumu. Dažādi cilvēki, savādi jūdami, īpatnēji deklamēs. Tāpēc ritma formula grūti uzrakstāma, bieži apstridāma, kamēr pantmērā formula iznāk matemātiski noteikta. Pantmēra formula grūtāki būs uzrakstāma tikai dažos jaunlaiku jeb moderno dzejnieku darbos, kas mēdz jaukt pantmērus un pēdas vai dzejot pavisam brīvā ritmā, nevērojot nekādus vecās klasiskās dzejas likumus. Viņi uzticas tikai iekšējai jūsmu plūsmai.

12. Atskaņas un panti. Skandinātas rindas saistās lielākos vai mazākos kopojumos, pantos, pa divi līdz desmit rindām katrā. Mazākais pants ir divrindis (distichons) ar pā-

rotām atskaņām, kas cieti sakaldina abas rindas. Divrindī ietvertas nobeigtas domas, piemēram, Aspazijas „Pasaciņa“:

Mazā sirmā kumeliņā
Jāj pa ceļu pasaciņa...

Vispār parazts pants latvju rakstos, īsteni senākos, ir četrindis (kvarta), kas dalāms divi daļās, pirmā vārsma un pretvārsma. Lielākā daļa daiņu sastāv no četrinīžiem, kam divi pirmās rindās, dziesmas pirmā pusē, viena nobeigta doma, no kuŗas izriet otras dziesmas puses doma. Mākslas dzejas četrindī abas četrinīža vārsmas bieži saista krustotās atskaņas, piemēram, Līventāla „Matiziņš“:

Cūkas ganot Matiziņam (a)
Dziedāt vis negribējās; (b)
Krūmos vilciet pamaziņām, (a)
Kankarītis nopūšas. (b)

Senākos un īsteni jaunākos rakstos sastopam garākus pantus ar bagātīgām, atkārtotām atskaņām.

Atskaņas, iedalāmas straujās (vīriešu) un maigās (sieviešu) atskaņās. Lasāmas grāmatas Nr. 32 skaists Skalbes straujo atskaņu piemērs, kas sastāv no vienas uzsvērtas nobeigu zilbes:

No smiekliem vaidziņš tūkst—
Te zelta diedziņš trūkst...

Maigās atskaņas apņem divi saskandinātas zilbes, kam uzsvērtā pirmā zilbe, piem. Nr. 32:

Dzirkst puķes, zāle,
Sarkst debess tāle.

Pilnskanīgas trīszilbju (daktiļu) atskaņas, piem., Plūdoņa:

Saulgozī pie mežmaliņas
Dzirkst jau zemenītes;
Iesim, skriesim lasīt viņas,
Zēni, meitenītes.

Latvju valodā vārdi grūti saskandināmi un atskaņas sameklējamas. Daiņās ļoti reti pagadās atskaņas. Ari jaunākā laikā daži dzejnieki saliek pantus bez atskaņām, lietojami tā dēvētos baltos pantus (Valdis, Rainis). Visvairāk latvju rakstos sastopam jauktas, gan straujās, gan maigās, atskaņas.

VIII. Kopotie dzejas izteiksmes līdzekļi: dzejas tēls, tips, simbols.

Dzejas stila izteiksmes līdzekļi šādi: figuras, tropi, epiteti, kam skandinātā valodā palīgā nāk pantmērs, ritms ar visiem valodas daiļskanības paņēmieniem. Minētie stila līdzekļi izteic cilvēka gara divējādo darbību: 1) jūtu un 2) prāta dzīvi. Jūtas izteic pirmā kārtā figuras, jūsmu epiteti un skandinātā valodā dažādi pantmēri un ritmi. Turpretim novēroto, pārdzīvoto un prāta apjausto vairāk palīdz notēlot tropi un gleznu epiteti. Dzejnieks un māklinieks aizvien domā tēlos, skata gleznā. Poetika tādu domāšanas un jušanas veidu dēvē par sinekdochisku vai metonimisku. Par saviem ilgu, domu un jūsmu izteicējiem dzejnieks spēj padarīt vissīkāko ziedīņu, rasas dimantu un zelta taurenīti, to krāšņi un daiļi notēlodams. Vislielāko debess, jūras un tuksneša plašumu viņš atdzīvina, uzskatāmi un aizrāvīgi nostāda tos mums acu priekšā. Dzejas tēlam vajag būt uzskatāmam, dzīvam un aizrāvīgam, vajag piespiest domāt un just dzejniekam līdz, spārnnot mūsu iedomu un ierosināt garu. Pretējā gadījumā tēlojums neizdevies.

1. **Simbols** ir dzejišķs attiecinājums (metafora), visvairāk no ār pasaules un dabas ņemts, kas tik izdevīgi notēlots, ka visa tauta to atzīst un sāk lietot. Vienkāršākie un daiļākie simboli daiņās: ozols — tautas dēls, liepa — tautu meita, irbīte — čakla meitenīte, brūkle-nīte — sārtā daiļvaidzīte. Dīvaināki ir saules, mēness, debess spīdekļu, austras un dziesnas simboli: saules kumeli; sarkanais blāzmas koks, saules dzirnaviņas, zelta ābols debesu ozolā. Simbolizacijā tautas iedoma brīžam mums pārāk strauja, mazāk saprotama, piem., cīrulītis — brammana simbolā. Turpretim pasaku bārene kļuvusi visā tautā par cietējas, ragana — par laundares simbolu.

Jaunākā dzejā ērglis padarīts par brīvības cīnītāja, gulbis — par romantisku censoņa un idealista, krauklis — par tautas nodevēja simbolu.

Jaunākā dzejā Pumpura Imanta un Lāčplēsis, Raiņa Antīņš kļuvuši par brīvības, laimes sarga, bet melnais bruņinieks — par apspiedēja simbolu.

Simbols ir tāda zīme, dzejas un iedomas veidols, kam gan ārēji ar pašu lietu sakara nav, bet kas līdzībā pilnīgi un sa-

protami izteic un notēlo lietas būtību. Simbols tautā vispār atzīts un lietots.

2. **Tips**, pretēji simbolam, pilnīgāks, jo tuvāki stāv īstenībai. Mēs runājam par tipisku dzimtenes vai svešzemes skatu, tipisku latvju sētu un ciemu, runājam par latvja, lietuvja, poļa, soma tipiem. Tips vispilnīgāki, īstenāki un patiesāki aptver zemes vai tautas pazīmes.

Neikena, Kaudzīša, Apsīša, Doka, Pērsieša, Blaumaņa tēlotos varoņus mēs saucam par tipiem. Neikena stāstos atrodam bērnu (Jēcis un Pēcis), klaušu ļaužu tipus, (Kalniņš un Puriņš), Kaudzīša „Mērnīeku laikos” plašākās sadzīves tipus, piem., cīnītāja tipu — Kasparu, intriganu — Prātnieku, ākstu tipus — Petuku un Švaukstu, tikumīgās (etiiskās) dzīves tipus — Ilzi, Anužu un Lienu. Apsīšu Jēkaba stāstos zemju ļaužu etiskie tipi, sevišķi Andra tēvs. Blaumaņa dramā veclaiku un jaunlaiku saimnieka tipi — abi Indrani.

Tips ir spilgts īstenās dzīves vai cilvēka raksturojums, kas aptver un izteic visu novēroto par zināmu lietu vai parādību. Tips apgaismo un ierosina mūsu domas par dzīvi un cilvēkiem.

IX. Stila veidi.

Dzejas stils pirmā kārtā nodalāms 1) jūsmīgā un 2) gleznainā.

1. **Jūsmīgais stils** meklējams visos romantiķu darbos. Lielākā daļa no mūsu dzejas būs ieskaitāma šai stila nodalījumā. Jūsma stilu raksturo figuras, jūsma epiteti. Jūsma stilu savu kārtu varētu nodalīt maigā un cildenā. Ja kāds apdzied vai tēlo idilisku sadzīves, bērības vai daļi vienkāršu dabas skatu, tas lieto maigi jūsmīgo stilu. Piemēram noder 80. gadu romantiķu. Esenbergā, Venska dzejoļi un stāstiņi. Jaunākā laikā maigi jūsmo vispirmā kārtā Fricis Bārda, Skalbe un bieži Aspazija, īsteni bērības atmiņās.

Apdziedot svarīgas un nopietnas lietas par dabu, Dievu, tautu, tēviju un sadzīvi, dzejniekam jālieto cildenais jūsma stils. Minētam stilam pieskaitāma garīgā dziesma. Stendera odas, Ausekļa un Pumpura tautiskā dzeja, Raiņa sadzīves apdziedājumi, Poruka un Plūdoņa darbi.

Humoristiskais stils pieskaitāms pirmajam, satiriskais otram jūsma stila nodalījumam. Humoristiskais

stils ir maigas zobgalības apdvests, kas pārsmejamās lietas piedod, turpretim satiriskais naida apdvests, kas ciņā iet.

2. **Gleznainais stils** nosvērtāks, rāmāks nekā jūsmu stils. Viņš ietver vairāk dzīves īstenības un uzskatāmības, vairāk ierosina pārdomu, nekā jūsmu. Gleznainā stilā galvenie izteiksmes līdzekļi gleznu epiteti, salīdzinājumi, tropi visos veidos, īsteni alegorija un personifikācija.

Gleznainais stils sastopams dabas un sadzīves aprakstos un tēlojumos, Neikena, Kaudzišu, Doka, Pērsieša, Deglava, Saulieša, Birznieka Upīša, Niedras, Austriņa, Jaunsudrabiņa rakstos.

3. **Smagais un vieglais stils.** Ja rakstniekam jāizteic sarežģīta un liela doma, viņam jālieto garī salikti, sakārtoti un pakārtoti teikumi. Smagā (sintetiskā) stilā rakstīta grāmata grūtāki lasāma. Smagā stila piemēri: Kaspāra runa „Mērnieku laikos”, daži tēlojumi Apsīšu Jēkaba stāstā „Bagāti rādi”, Niedras „Lidumu dūmos” un „Zemnieka dēlā”.

Ja rakstniekam izteicamas īsākas domas un jūsmas, strauja darbība un mainīgas, asas jūtas, viņš lieto īsus un aprautus teikumus. Vieglais stils pirmā acu uzmetienā noteicams. Tas jaunlaiku grāmatu, steidzīgs avižnieka stils.

4. **Jauktais stils.** Retāki sastapsim mūsu rakstos noteiktā stilā ieturētus sacerējumus, īsti plāšākos darbos, kur mainās jūsmu un gleznu vietas, smagā un vieglā stilā rakstīti nodalījumi. Liela daļa rakstu sacerēta jauktā stilā, kas mainīgā spirtumā mums jo tīkams, piem., Neikena, Doka, Saulieša, Blaumaņa, Poruka stāsti.

X. Kas no laba stila prasāms?

Katru grāmatu vai citu rakstu vajā vērdami, prasām, lai tas būtu pareizā, viegli saprotamā, skaidrā un noteiktā valodā sacerēts. Tās stila pamata prasības, kas ikvienam sacerētājam stingri jāpatur acis.

1. **Stila pareizība.** Lasīdami kādu rakstu, vispirms prasām, lai mūs netraucētu etimoloģiskas kļūdas. Katra tāda kļūda padara teikumu nesaprotamu. Vislabāki to novērojam garīgo rakstu sākumos, kad sveštautieši nespēja saklausīt un uzrakstīt ne locījumu, ne skaitļu, nedz laiku galotnes. Tādu stilu nesaprata ne mācītājs baznīcā sludinādams, ne draudze klausīdamās. Vārdi teikumā saliekami latvju valodas garā,

citādi radīsies pārpratumi, kā vecos baznīcas rakstos, kur vārdu kārtība vāciska. Par pareizu stilu saucam tādu, kas izpilda etimoloģijas un sintakses likumus.

2. **Stila tīrība** ir viena no grūtāki izpildāmām prasībām. Latvju tauta, dzīvodama lielām un mazām tautām kaimiņos, aizņēmusi daudz vārdu no citām tautām. Tas īsteni sakāms par latgaliešiem, kam krievi, poļi un leiši kaimiņos. Lai paglabātu valodu tīru, nedrīkstam lietot neatzītus barbarismus jeb svešvārdus.

Vietējos vārdus jeb provincialismus tāpat nedrīkstam rakstos lietot, lai nepadarītu stilu malenisku un nesaprotamu. Katrā pagastā vai draudzē sastapsim vietējos vārdus un izteicienus, kas kaimiņu draudzēm nesaprotami. Ja šādiem vārdiem pieziedīsim rakstus, sajauksim pavisam valodu.

Senvārdi jeb archaismi, kaut īsti latvju vārdi, kopš gadu-simteņiem aizmirsti un nevajadzīgā kārtā nav atjaunojami.

Jaunvārdi jeb neoloģismi ieviežas tautas valodā, kad sadzīvē ronas jaunas lietas un jēdzieni, kas vārdā saucami. Kopš pussimts gadiem latvju valodā radies pulks jaunvārdu, kas J. Allunana un Kronvaldu Atta celti. Tie pilnīgi pārgājuši tautas mutē. Tas vēl nenozīmē, ka katram atļauts izdomāt jaunus vārdus un tos tūlī lietā likt.

3. **Stila noteiktība un skaidrība** meklējamas vārdu un teikumu rūpīgā izvēlē. Rakstot un runājot jāizvēlas tādi vārdi, kas pilnīgi izteic domas. Tas ļoti grūts uzdevums. Nekad nedrīkst apmierināties ar vienreiz uzrakstīto, to nepārlasot. Svarīgākiem vārdiem dodama teikumā izcilus vieta. Nedrīkst samainīt līdzīgus un lēti pārprotamus vārdus. Tādus vārdus un izteicienus saucam par *synonymiem* un *synonymiskiem* izteicieniem, piem., skaists, jauks, glīts un daiļš. Lielie stilisti, vairākkārt savus darbus pārrakstījuši, piem., Kaudziņi trīs reizes pārstrādājuši „Mērnīeku” laikus“. To stils skaidrs un noteikts. Poruks, Niedra ātri rakstījuši. Viņu stils bieži neskaidrs un nenoteikts.

XI. Sacerējums.

1. **Kas ir sacerējums?** Ja atrodam kādu 1) interesantu lietu, par kuru 2) sakrājuši dažādas ziņas, tās 3) sakarīgi izsakam vai uzrakstam, tad esam sacerē-

juši runu vai rakstu. Katru runu vai rakstu nesauksim par sacerējumu. Sacerējumā atrodam: 1) tematu, 2) saturu, 3) planu un 4) izteiksmi.

2. **Temats** jāizvēlas noteikts, lai spētu norobežot saturu, nenokliztu liekos, nevajadzīgos sikumos vai neaizmirstu svarīgas lietas un pierādījumus. Ja izvēlam tematu „Jūŗa“, paši nezināsim tam ne sākuma, ne gala. Noteikts temats būs: „Kā ekskursijā apmeklējām Rīgas jūrmaļu“.

3. **Saturs**. Pirms uzņemamies kādu lietu apcerēt, mums nākas rūpīgi sakrāt par to visas pieejamas ziņas, lai sacerējums izdotos pilnīgs un interesants. Vispirmā kārtā pašiem jāizpēta lietas apstākļi, jāiztaujā lietpratēji un jāmeklē pakal grāmatas. Visas iegūtās ziņas sastādīs sacerējuma saturu.

4. **Plans**. Kad esam, cik spēdami, pilnīgi sagatavojušies un spējam visus materialus pārskatīt, stāsimies kārtošanas darbā: nošķīrosim, kas sakāms ievadā, kas katrā sacerējuma daļā, kas darba nobeigumā. Aprakstīdami kādu vietu, apgabalu, skolu vai tēva mājas, saturu sakārtosim pēc vietas, kādas apceram. Tas būs vietas jeb loklais plans. Izstāstīdami kādu notikumu, sarindosim skatus un gadījumus laika sprīžos. Tas būs laika jeb *chronoloģiskais* plans. Pārsprieddami kādu zinātnisku tematu, domas sakārtosim secībā un cēlonībā, ka tā dabīgi viena no otras šķetinājas. Tas būs *loģiskais* plans.

5. **Izteiksme**. Viss mūsu darbs ies zudumā, ja nepapūlēsīmies tematā lasītāju ieinteresēt, saturā saistīt un spriedumos pārliecināt. Bieži dzīvē sastopam cilvēkus, kas neprot savas bagātas zināšanas lietā līkt, citiem saprotami un skaidri izteikt. Viņu labiem centieniem kaitē izteiksmes nepilnība, kas citīgā darbā un vingrinājumā iegūstama. Tai nolūkā arī iepazīstamies ar sacerējumu teoriju, lai dzīvē nebūtu jāspēlē pārprastu un neatzītu cīnītāju loma.

XII. No kādām daļām sastāv sacerējums.

Galvenās sacerējuma sastāvdaļas trīs: 1) vēstījums, 2) apraksts un 3) pārspriedums.

1. **Vēstījums**. Atstāstīdami kādu notikumu, pasaku, teiku, sacerēdami stāstu, noveli, romanu, balādu, poemu, mēs atsevišķus gadījumus savirknējam laika sprīžos. Notikuma personas nāk un iet, darbojas, cīnas, mainās vietas un apstākļi juklā

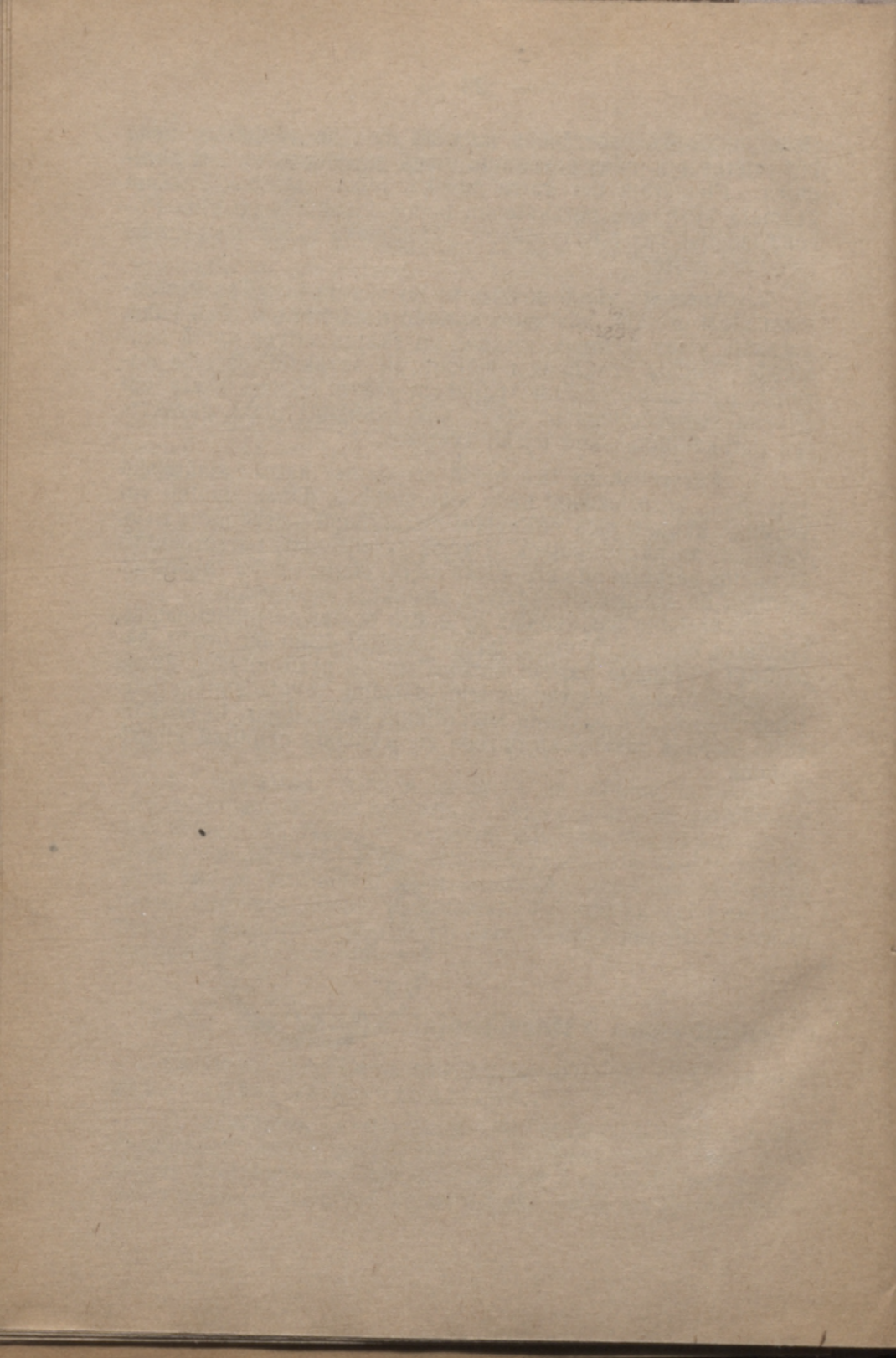
risinājumā. Tā sacerējuma galvenā daļa un vēstījums mēdz būt interesants, pilns pārmaiņu, viegli saprotams un lēti atminams. Piemēram der katra pasaka, teika, stāsts. Lasāmā grāmatā vēstījuma parakstenim ņemts vienkāršs un glīts Poruka stāstiņš par piļu medībām. Zinātniska vēstījuma piemēri atrodami vēsturē.

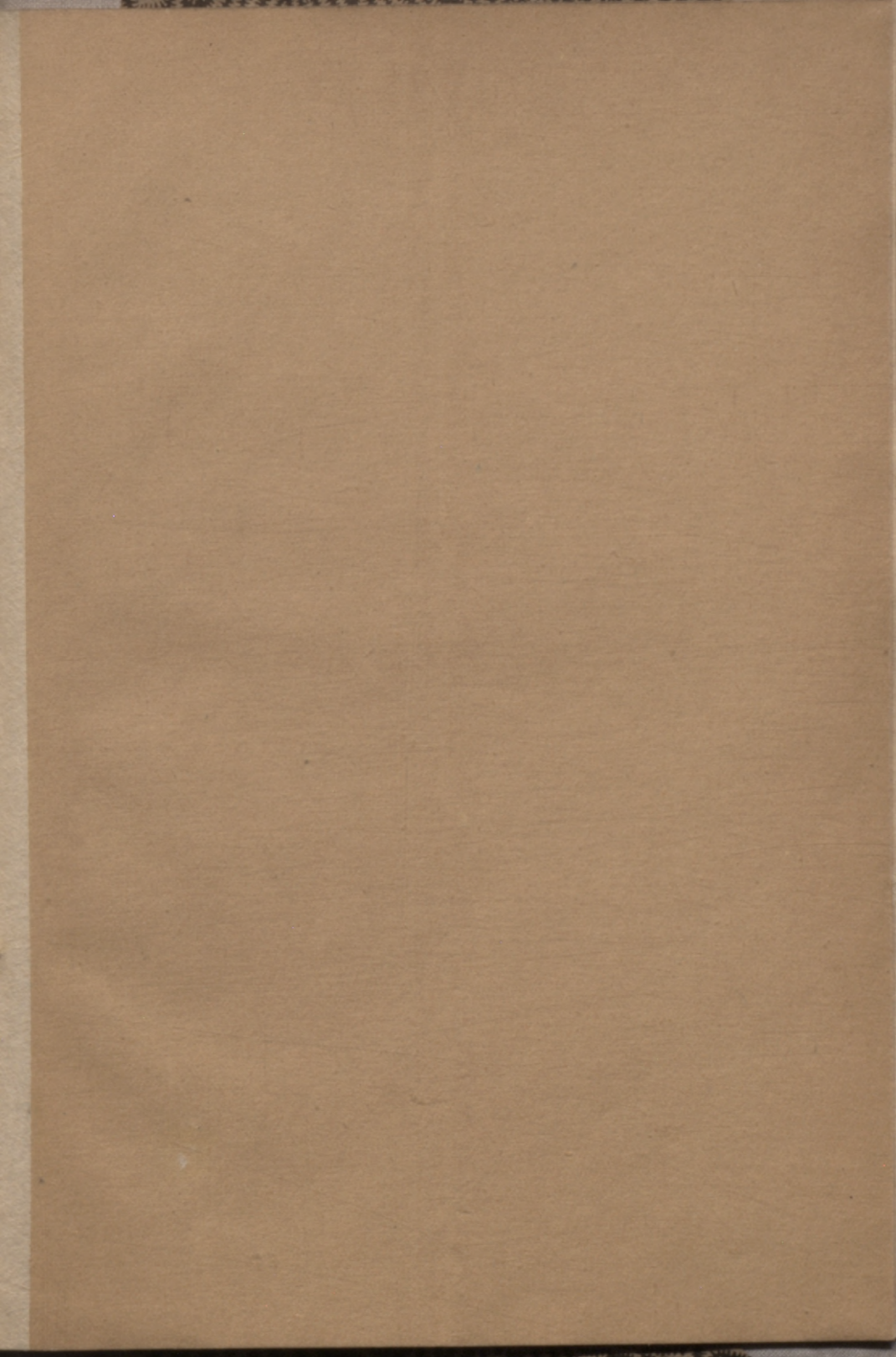
2. **Apraksts** viegli nošķirams no vēstījuma. Tas vēstījumam gluži pretējs: vēstījums sarindo notikumus it plaši laikā, apraksts visas pazīmes, gleznas un skatus satver vienā acūmirkli. Tiklīdz vēstījumā nonākam pie apraksta, darbība norimst, pārmaiņas beidzas, paliekam stāvot vietas, skata vai cilvēka nogleznojuma priekšā. Cik vēstījums plašs, apraksts īss, pārskatāms, vienā mirkli tverams.

3. **Pārsprīdums** tīrā veidā atrodams katrā zinātniskā grāmatā. Apsprīdzdami kādu matematisks, dabas zinātņu vai vēstures likumu, mēs virknējam pierādījumu pierādījuma galā, vērtējam un pārlicinājam. Dzejas sacerējumos pārsprīdums atrodams paretām un aprobežotā mērā, piem., tēlojot raksturus, vērtējot un apspriežot sadzīves apstākļus un cilvēkus.

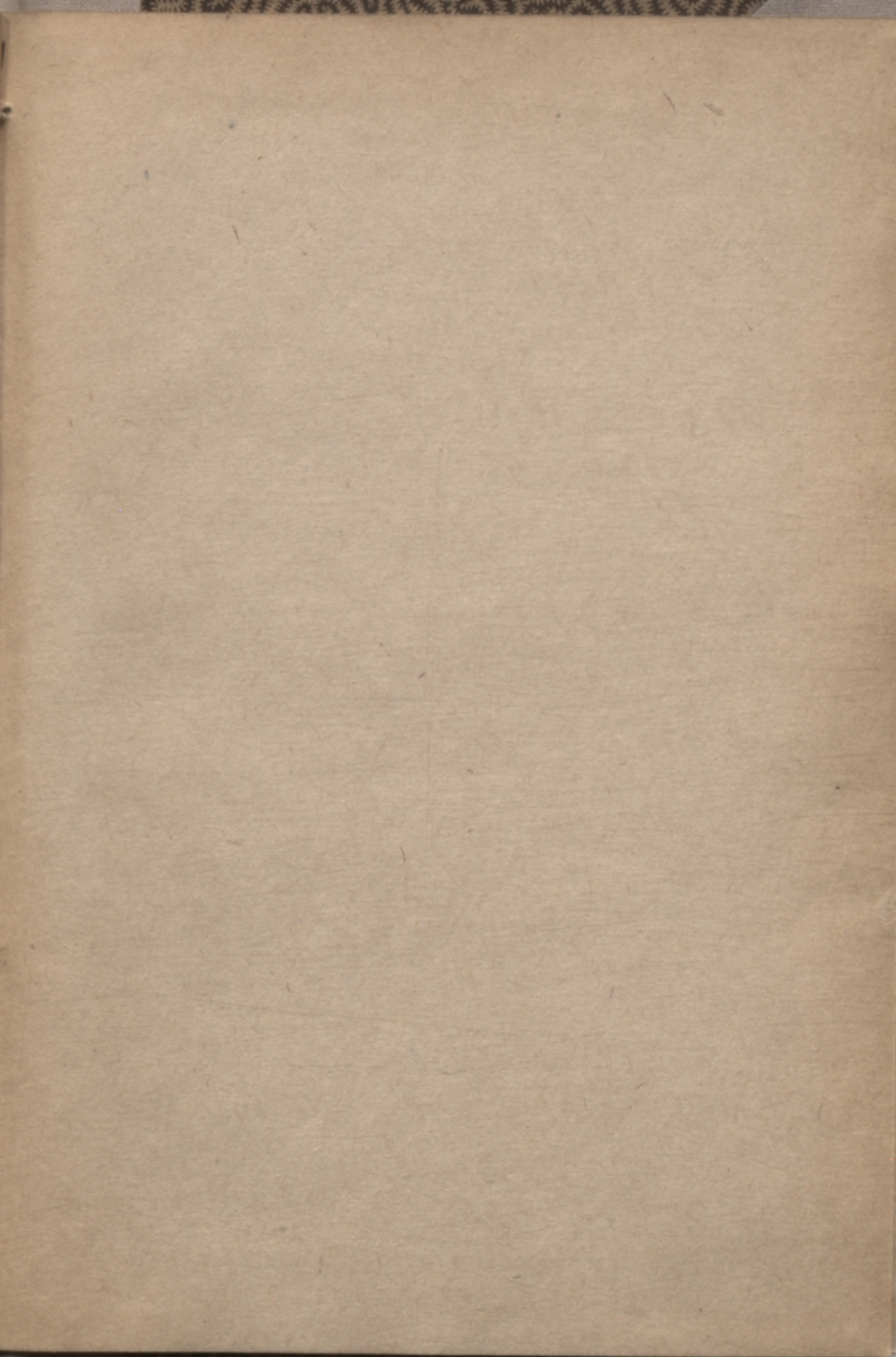
Sacerējuma sastāvdaļas ar gudru apziņu tā pielietojamas, lai katra būtu savā vietā, lai nesajauktu dzeju un prozu, nemaitātu vēstījumu gaŗiem aprakstiem un prātojumiem, jūsmu tēlojumu prozas iespraudumiem, darbību nevajadzīgiem pārtraukumiem. Kā savienot sacerējumā sastāvdaļas, to noskārstam labākos rakstnieku darbos un iegūstam nemitīgā vingrinājumā.

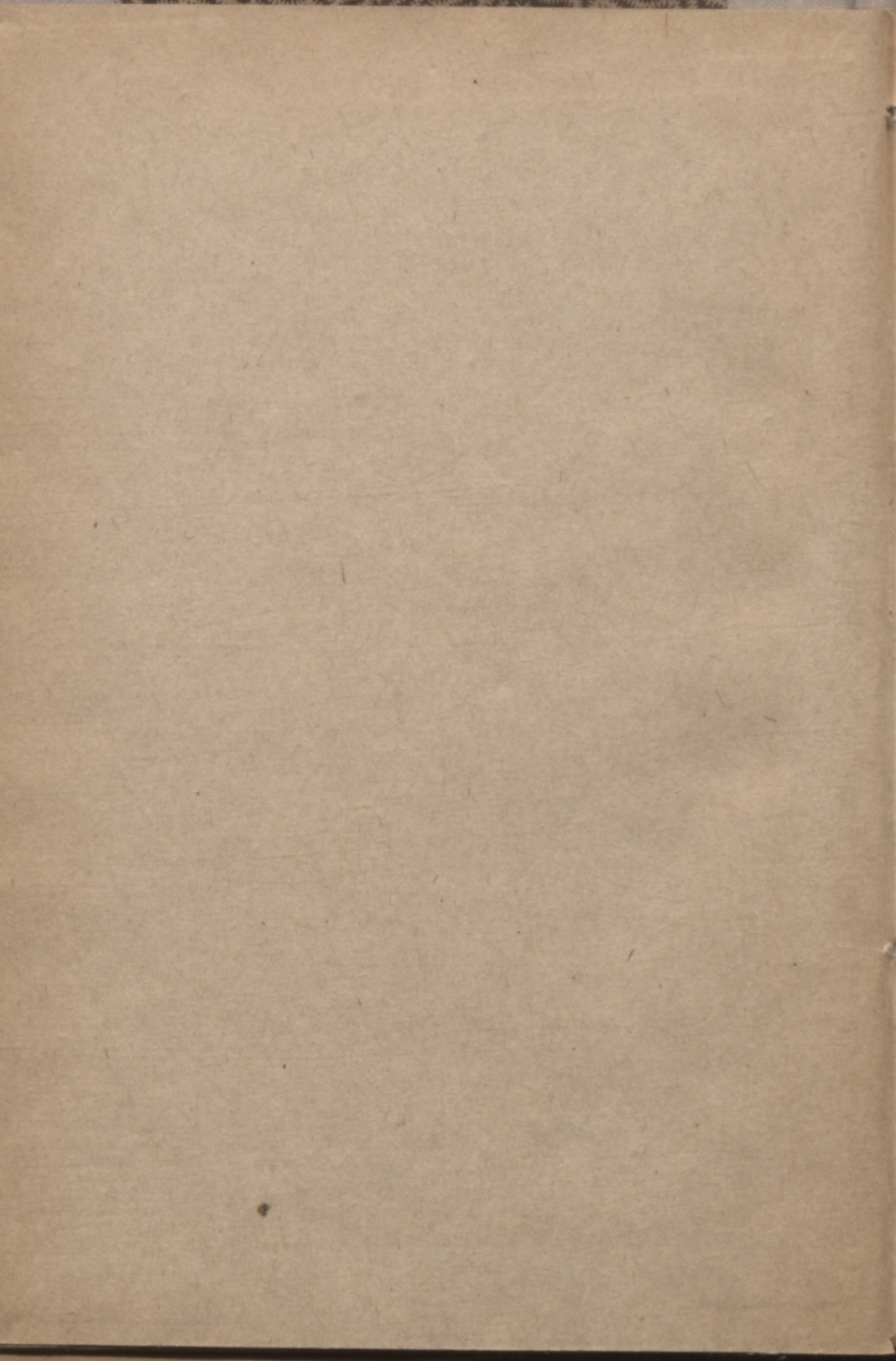

(20)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304009419